

Osnove kemije prirodnih organskih spojeva

4. Terpenoidi

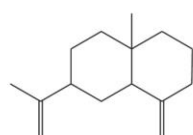
Općeniti putovi biogeneze. Određivanje strukture terpenoida. Monoterpenoidi. Seskviterpenoidi. Diterpenoidi. Triterpenoidi. Tetraterpenoidi. Poliizoprenoidi. Steroidi. Kolesterol. Žučne kiseline. Spolni hormoni. Saponini. Vitamin D. Fitosteroli. Stereokemija, biosinteza, kemijske sinteze i transformacije.

doc. dr. sc. Đani Škalamera

1

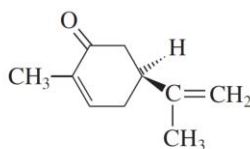
Terpeni

- vrsta hlapivih spojeva od kojih potječe miris biljaka i cvijeća
- naziv potječe od terpentina, hlapljive tekućine iz borova drveta
- sadrže $N \times 5C$ atoma, omjer C:H = 5:8
- terpenoidi – terpeni koji sadrže i kisik (alkoholi, ketoni, aldehidi)

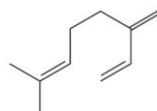
β -selinene

celer

(+)-carvone

kim

myrcene

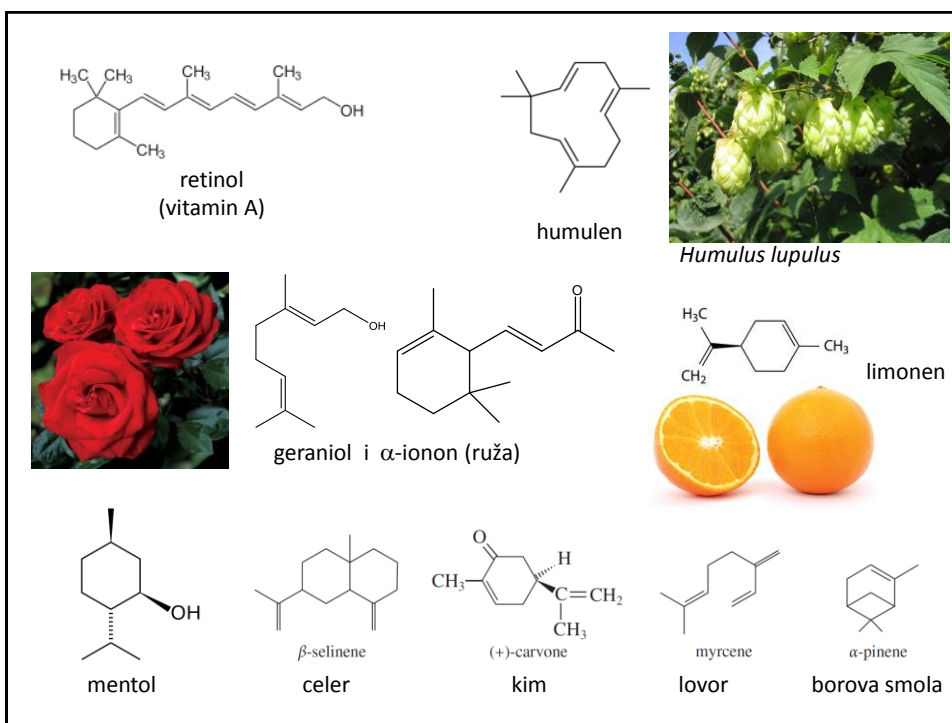
lovor

α -pinene

borova smola

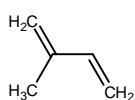
2

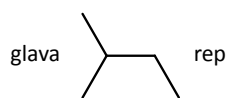
3

Izoprensko pravilo

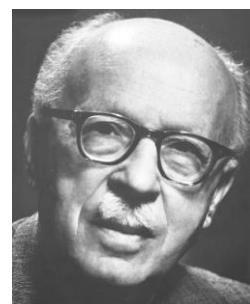
- Otto Wallach u 19. st. i Leopold Ružička polovicom 20. st.
- povezivanje na razne načine: glava-rep, glava-glava, rep-rep

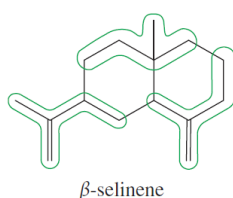
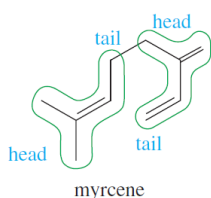
izopren

izoprenska strukturna jedinica

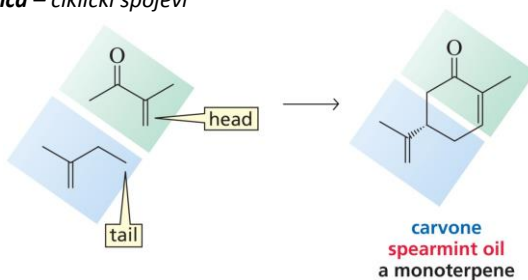
Leopold Ružička
(1887.-1976.)
1939. Nobelova nagrada za kemiju za rad na kemiji terpena

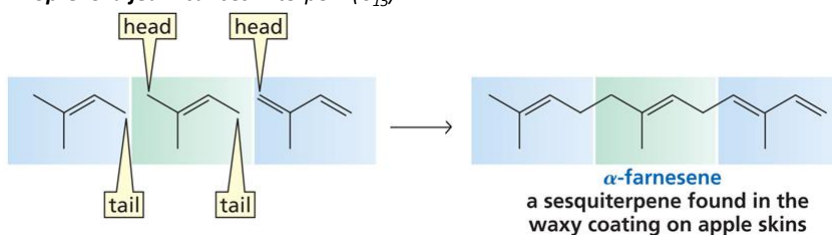
4

Izoprensko pravilo

Izoprenska jedinica – ciklički spojevi

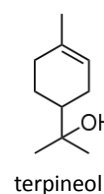
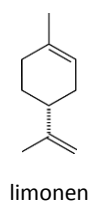
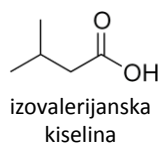
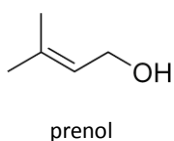
Izoprenska jedinica- seskviterpeni (C₁₅)

5

Nomenklatura

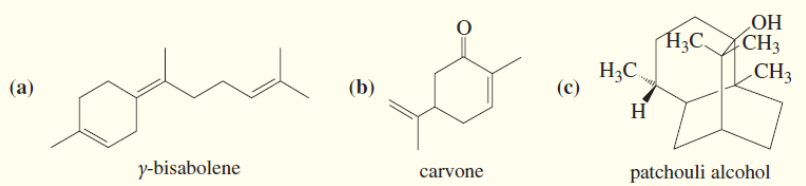
Naziv	Broj ugljikovih atoma	Broj izoprenskih jedinica
• hemiterpeni	5	1
• monoterpen	10	2
• seskviterpen	15	3
• diterpen	20	4
• triterpen	30	6
• tetraterpen	40	8

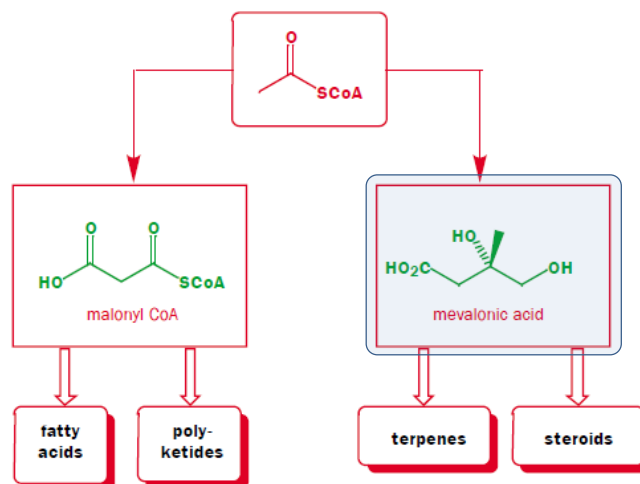
6

ZADATAK

Zaokružite izoprenske jedinice u sljedećim spojevima te pripišite spoju koja je vrsta terpena (monoterpen, diterpen, seskviterpen)

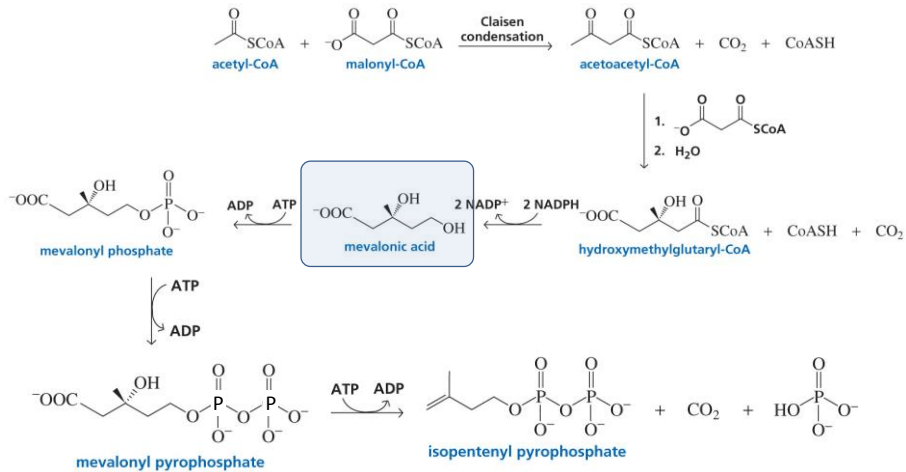

7

Biosinteza terpenoida

8

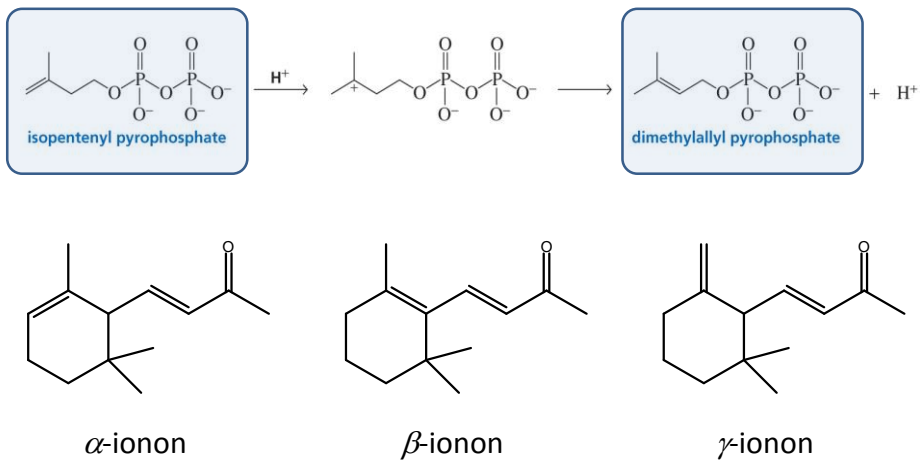
Biosinteza terpenoida

9

Biosinteza terpenoida

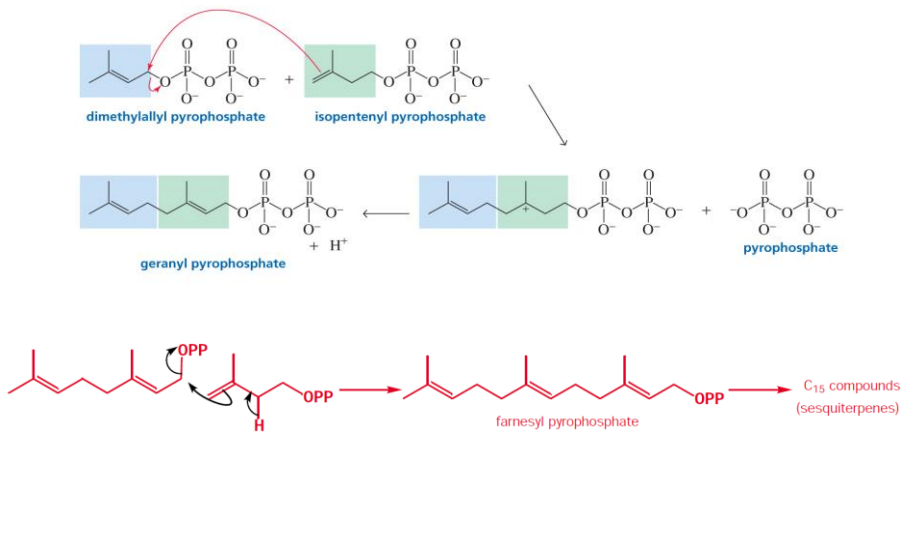
Izomerizacija C₅-gradivnih blokova koji sudjeluju u biosintezi terpena

10

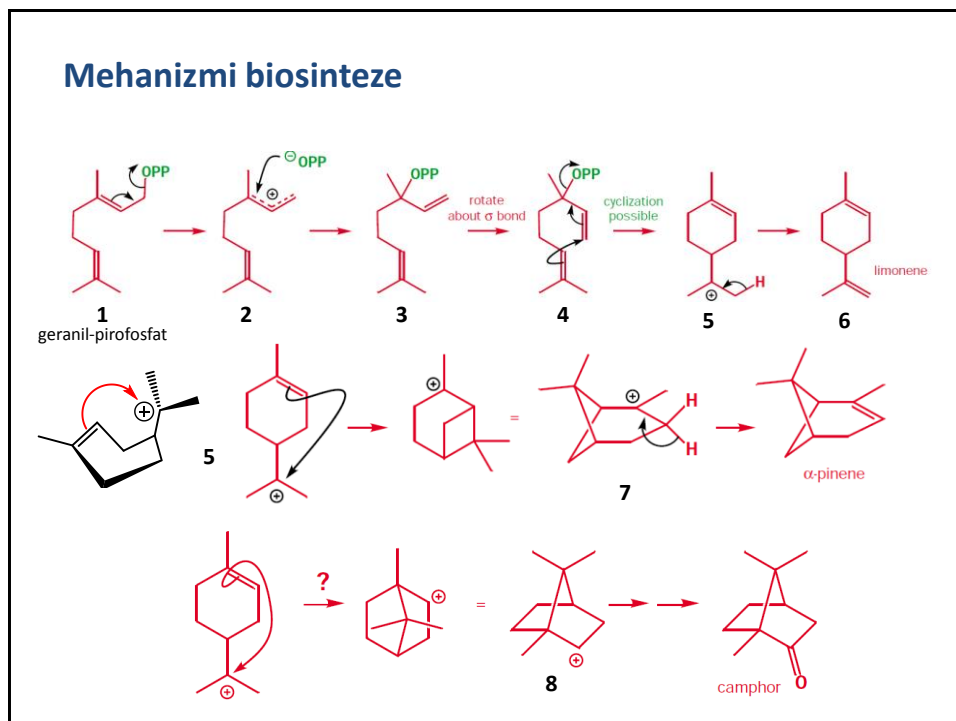
Biosinteza terpenoida

Biosinteza monoterpena

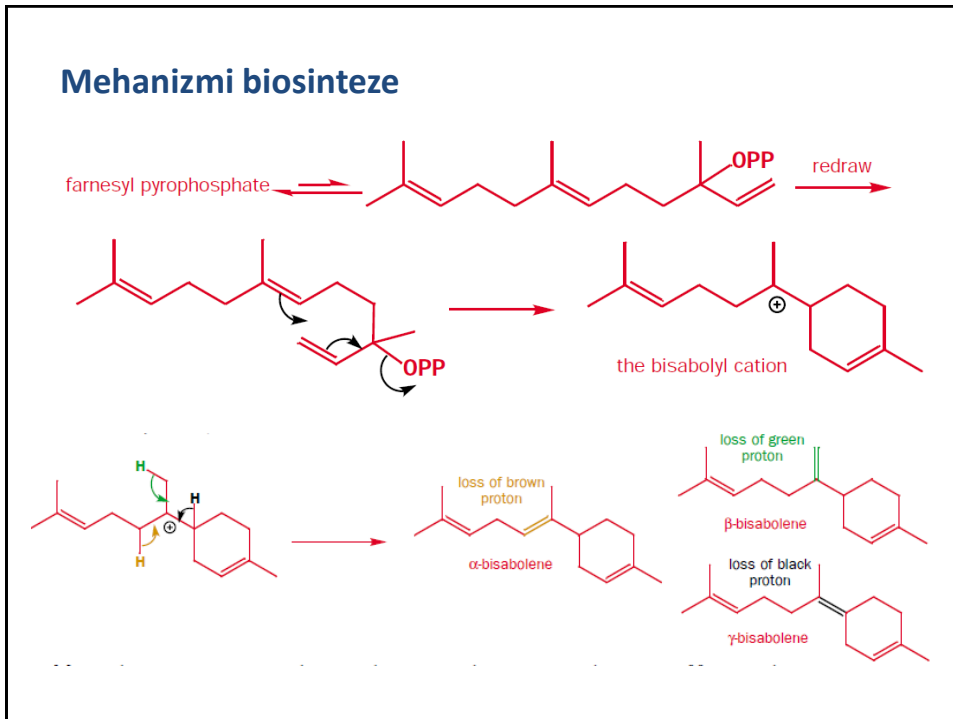
11

Mehanizmi biosinteze

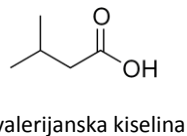
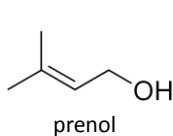
12

Mehanizmi biosinteze

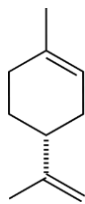

13

Hemiterpenoidi - prenol (u citrusnom voću, brusnicama, grožđu, kupinama, malinama, rajčici, bijelom kruhu, ...) i izovalerijanska kiselina (u esencijalnim uljima)

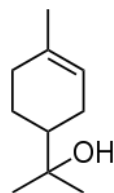

Monoterpenoidi - geraniol (ruža), limonen (citrusi), terpineol (bor), mentol

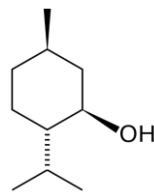

limonen

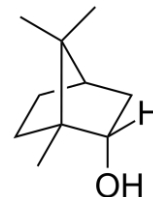
R-limonen – naranče
S-limonen – limun

terpineol

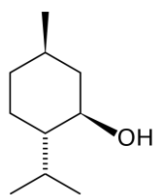
mentol

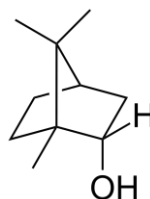
borneol

14

ZADATAK – zaokružite izoprenske jedinice u strukturama mentola i borneola.

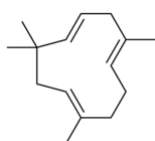
mentol

borneol

15

Seskviterpenoidi - humulen, farnezen, farnezolprenol

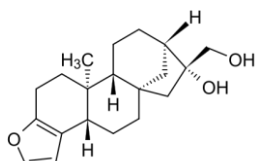

humulen

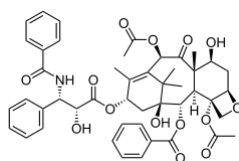

Humulus lupulus

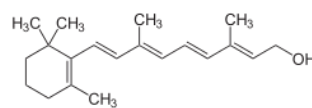
Diterpenoidi - kafestol, kaveol, cembren, taksadien (prekursor taksola). Diterpeni su baza za važne biološke spojeve kao što su retinol, retinal i fitol. Za mnoge diterpenoide poznato je da imaju antimikrobno i protuupalno djelovanje.

kafestol
(u kavi)

taksol
(kemoterapeutik)

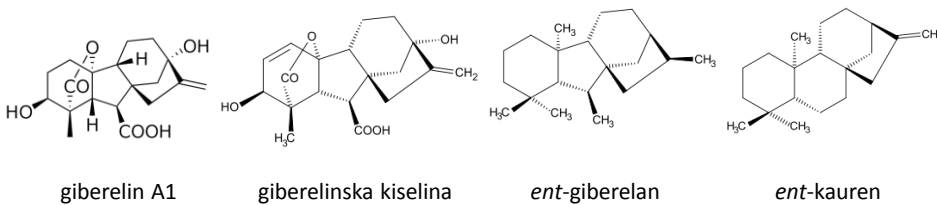
retinol
(vitamin A)

16

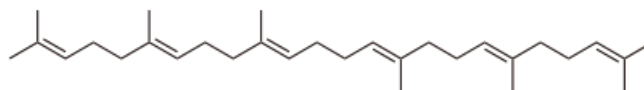
Diterpenoidi - giberelini

- 1926. E. Kurosawa – proučavao “foolish seedling” bolest kod riže
- smatralo se da do izduženja stabljike dolazi zbog zaraze gljivicom *Giberella fujikuroi*, međutim giberelini su otkriveni (1956.) i u zdravim biljkama u nezrelom sjemenju i plodovima
- to su biljni hormoni koji reguliraju rast i utječu na procese razvoja kod biljaka
- utječu na: izduživanje biljaka, germinaciju, dormantni period, cvatnju, spol biljaka, proizvodnju određenih enzima te starenje listova i plodova

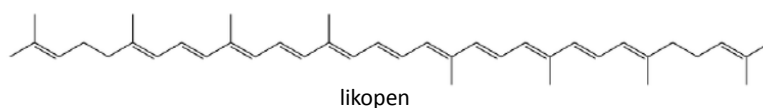
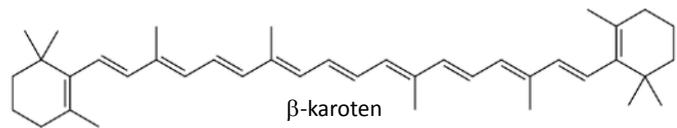
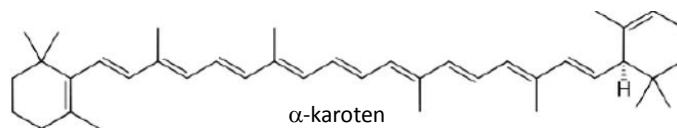

17

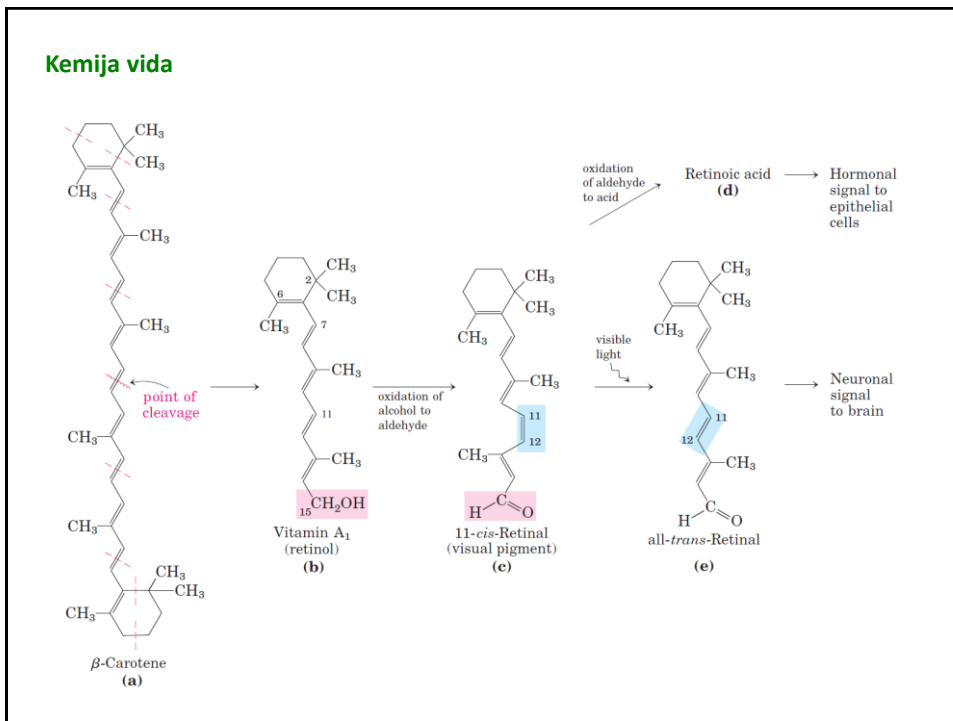
Triterpenoidi - skvalen (ulje jetre morskog psa)

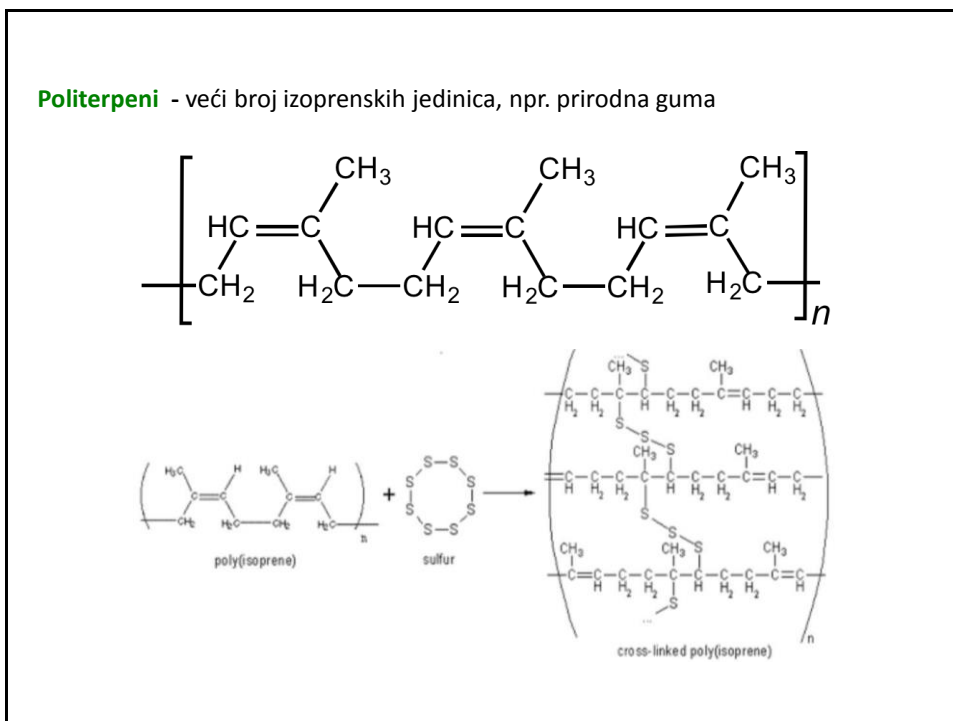
Tetraterpenoidi - likopen, monociklički gama-karoten, biciklički alfa- i beta-karoteni

18

19

20

Određivanje strukture terpena

- **Spektroskopske metode**

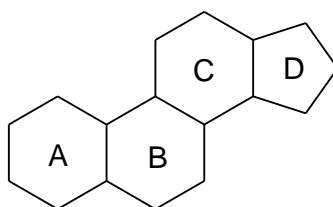
- masena spektrometrija → molarna masa
- infracrvena spektroskopija → funkcionalne skupine
- NMR spektroskopija → najčešće kompletna slika strukture

- **Kemijske metode**

- reakcije karakteristične za funkcionalne skupine (hidrogeniranje, halogeniranje, hidroksilacija dvostrukih veza)
- cijepanje na manje fragmente (ozonoliza)
- reakcije karbnilne skupine (oksimi, karbazoni i hidrazoni)

21

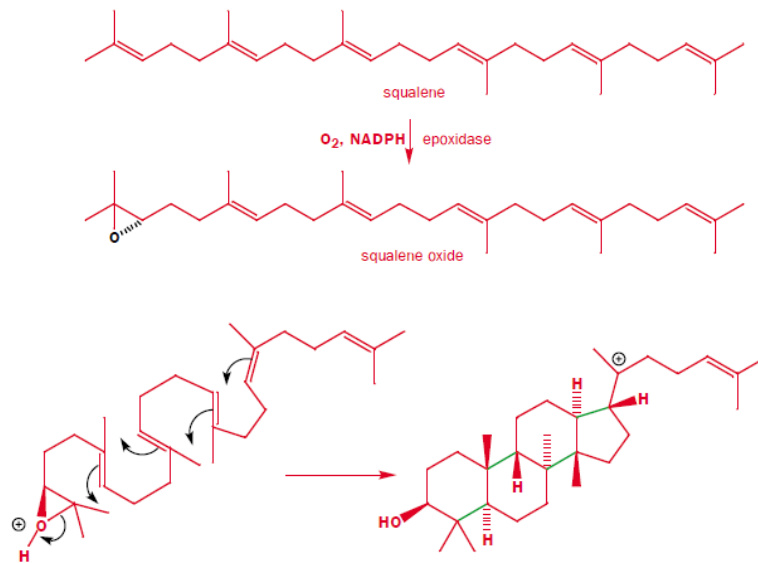
Steroidi

- **Steroidi** – lipidi / terpenoidi koji sadrže steroidnu jezgru: sustav sraštenih prstenova (tri cikloheksanska i jedan ciklopentanski)
- Prstenovi se uobičajeno označavaju slovima A-D
- Osnovna struktura je ista, različite funkcionalne skupine – bitna razlika u ulozi i biološkoj aktivnosti – kolesterol, žučne kiseline i steroidni hormoni

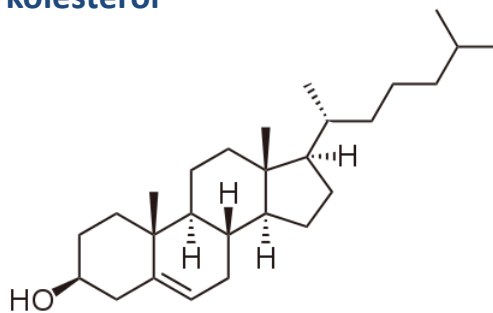
22

Biosinteza steroida

23

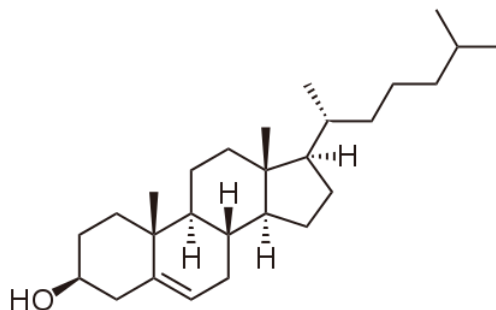
Steroidi - kolesterol

- Najčešći steroid kod životinja – najviše u mozgu i leđnoj moždini (biljke sadrže vrlo male količine, ali sadrže druge spojeve slične strukture, npr. stigmasterol)
- U membranama stanice – utječe na fluidnost membrane
- Prekursor je u sintezi mnogih drugih steroida
- Žučni kamenci su najčešće od kolesterola

24

ZADATAK

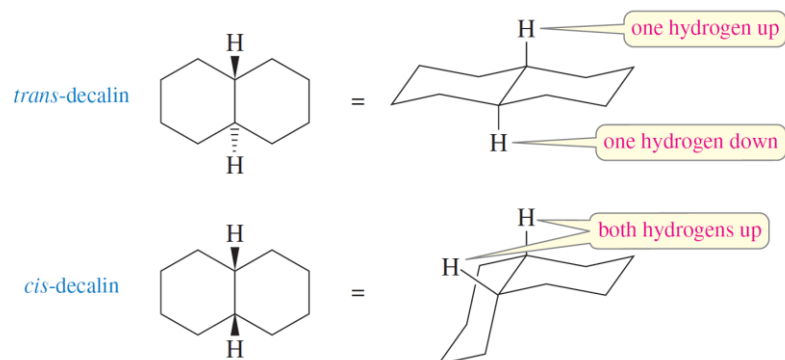

- (a) Odredite broj mogućih stereoizomera kolesterola.
- (b) Nacrtajte prostorni prikaz molekule kolesterola (prstenovi u konformaciji stolca, gdje je to moguće).

25

Kolesterol

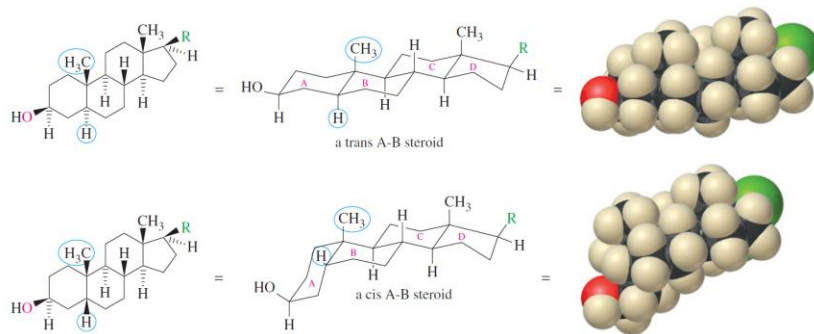
Stereokemija je kod steroida jako važna za njihovu konformaciju.

26

Kolesterol

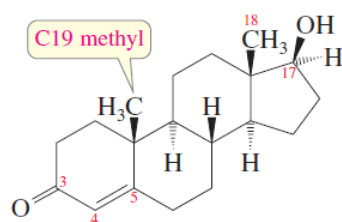
Stereokemija je kod steroida jako važna za njihovu konformaciju.

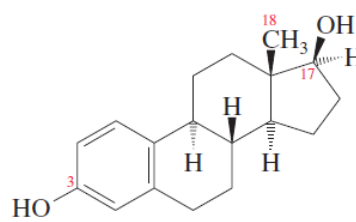
Uobičajeno steroidi imaju *cis* ili *trans* sraštene prstenove A i B, dok su ostali prstenovi *trans*-srašteni.

27

Spolni hormoni

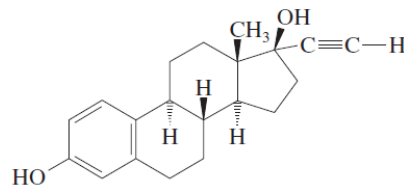

testosteron
muški spolni hormon

estradiol (estrogen)
ženski spolni hormon

Sintetski analog – aktivniji od prirodnog

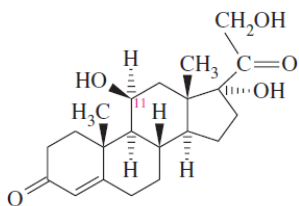

etinilestradiol – u kontracepcijskim pilulama
i kod hormonske terapije u menopauzi

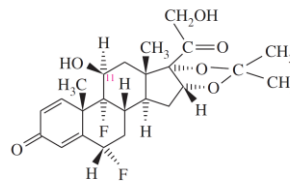
28

Hormoni adrenalnih žlijezda

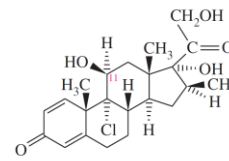
- kortizol – koristi se kao protuupalni lijek (kod psorijaze, artritisa, astme)

cortisol

flucinolone acetonide

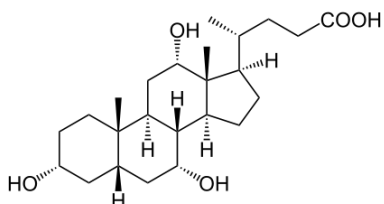
beclomethasone

Sintetski analozi – aktivniji od prirodnog
(za tretiranje kožnih upala, odnosno astme)

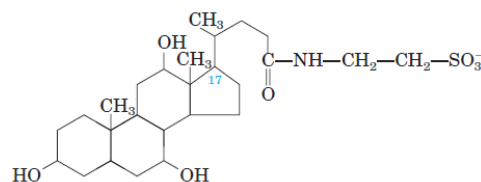
29

Žučne kiseline

- polarni derivati kolesterola
- u crijevima djeluju kao deterđenti – emulgiraju masti i na taj ih način čine dostupnijima probavnim lipazama

kolna kiselina

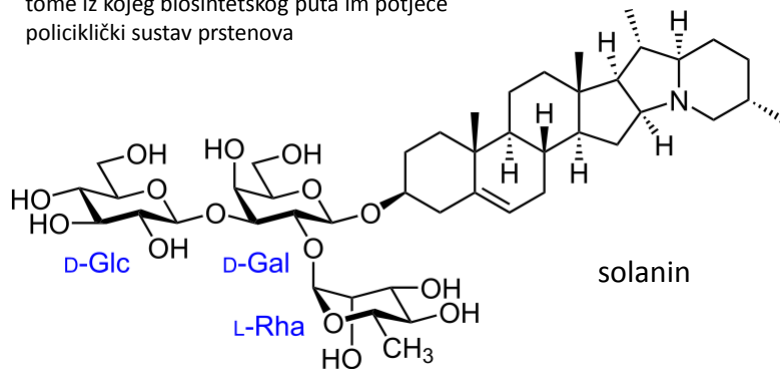

taurokolna kiselina

30

Saponini

- pri mućkanju u vodi uzrokuju pjenjenje
- jedna ili više glikozidna jedinica vezana na osnovnu strukturu steroida
- Razlikujemo steroidne i triterpenske stereoide, ovisno o tome iz kojeg biosintetskog puta im potjeće policiklički sustav prstenova

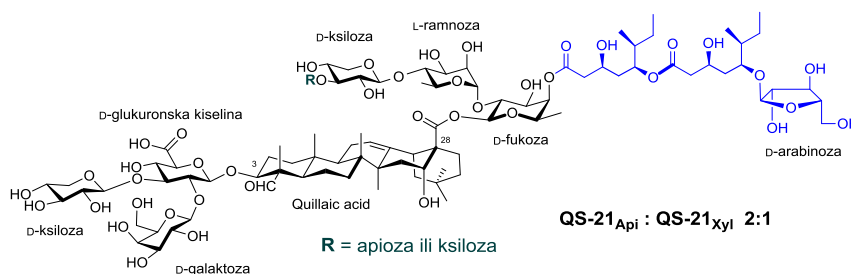

- u krumpiru, rajčici, patliđanu
- pesticidna svojstva → prirodna obrana biljke

31

Saponini – QS-21

- iz kore drveta *Quillaja saponaria* (raste u šumama Čilea)
- **jedan od najjaćih adjuvanata koji su poznati**
- uravnoteženi Th1/Th2 imunološki odgovor
- više od 100 klinićkih studija, konaćno odobren za upotrebu u cjevivima za humanu upotrebu, GlaxoSmithKline-ovo cjevivo **Shingrix**

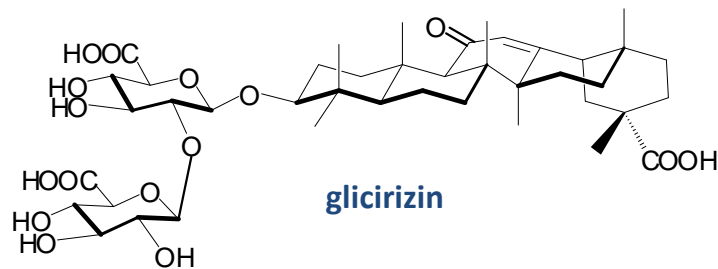

32

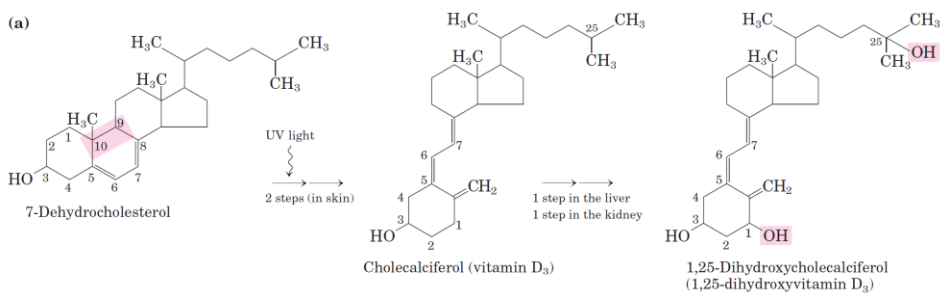
Saponin sladića (*Glycyrrhiza glabra*)

- Velika koncentracija u korijenu sladića (5-10% mase)
- Puno se koristi kao emulgator u hrani ili kozmetičkim proizvodima
- Poznat cijeli niz povoljnih bioloških aktivnosti u liječenju raznih bolesti ili stanja
- 2005. pokazano da vrlo učinkovito inhibira replikaciju SARS-CoV virusa *in vitro*
- Zasad je računalno pokazano da je struktura obećavajuća za razvoj antivirusnih lijekova protiv COVID-19

33

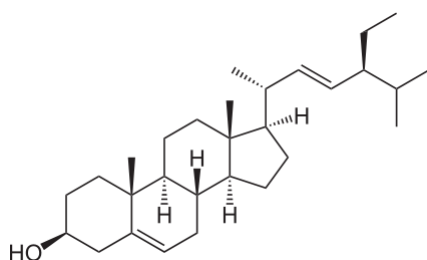
Vitamin D

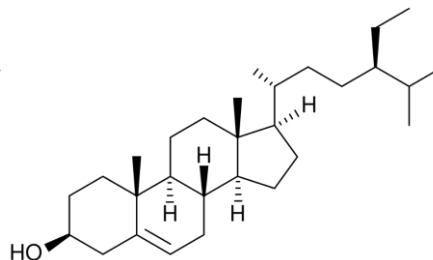
- 1,25-dihidroksikolekalciferol regulira apsorpciju kalcija u crijevima i njegovu razinu u bubrezima i kostima. Regulira ekspresiju gena – potiče sintezu Ca²⁺-vezujućeg proteina u crijevima

34

Fitosteroli

stigmasterol

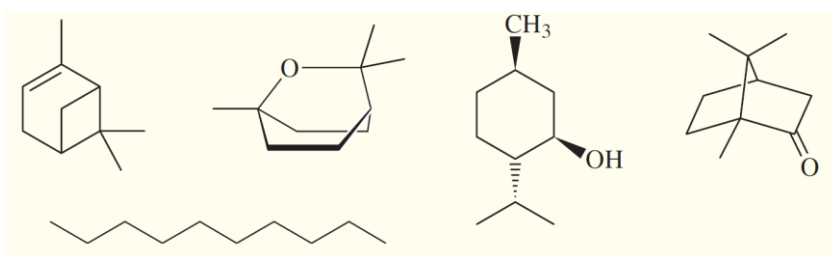
 β -sitosterol

- biljni steroidi, strukturno slični kolesterolu
- u biljnim uljima i mastima
- bijele voskaste krutine karakterističnog mirisa
- stigmasterol je važan prekursor u sintezi semisintetskog progesterona
- biološki aktivni – smatra se da snižuju LDL razinu kolesterola u krvi čovjeka
- pasterizacija mlijeka uništava stigmasterol

35

Domaća zadaća

1. Zaokružite izoprenske jedinice u strukturi kolesterola.
2. Sljedeće strukture se mogu pronaći u Vicksovom proizvodu Vapo-Rub®. Jesu li svi ovi spojevi terpeni? Zaokružite izoprenske jedinice.

36